

УДК 336.76 (477)
JEL G11; G21

СИСТЕМНІ ВИКЛИКИ В АГРАРНОМУ БІЗНЕСІ: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

О. Навроцький, аспірант

ORCID ID: 0009-0001-3593-719X

Львівський національний університет імені Івана Франка

<https://doi.org/10.31734/economics2024.31.005>

Навроцький О. Системні виклики в аграрному бізнесі: класифікація та шляхи подолання

Аграрний бізнес України стикається з численними системними викликами, які потребують комплексного та багатогранного вирішення. Визначено, що системні виклики негативно впливають на стійкість та розвиток аграрного сектору України, призводять до зниження рентабельності аграрного бізнесу, втрати конкурентоспроможності на світових ринках, погіршення продовольчої безпеки країни. Запропоновано класифікацію системних викликів аграрного бізнесу України за такими категоріями: економічні (волатильність цін на сільськогосподарську продукцію; зростання цін на ресурси; брак кваліфікованої робочої сили; доступ до кредитів та фінансування); екологічні (зміна клімату; деградація земель, забруднення навколишнього середовища, зменшення біорізноманіття); соціальні (зростання нерівності; міграція із сільської місцевості; брак доступу до освіти та охорони здоров'я; зміна продовольчих звичок), політичні (нестабільність політичної ситуації, недосконалість законодавства, корупція, торгові бар'єри) та технологічні (впровадження нових технологій, брак цифрової грамотності, кібербезпека). Також визначено, що глобальні, національні та локальні системні виклики становлять значну загрозу для стійкості та розвитку аграрного бізнесу України. Класифікація системних викликів в аграрному бізнесі потребує комплексного та системного підходу до їх вирішення. Для подолання цих викликів необхідні скоординовані зусилля з боку уряду, приватного сектору та наукових кіл. Налагодження конструктивного й продуктивного діалогу між владними та бізнесовими структурами у сфері розвитку агробізнесу забезпечуватиме спільне вирішення питань розвитку бізнесу. Запропоновано шляхи подолання системних викликів, зокрема: здійснити земельну реформу, модернізувати аграрну інфраструктуру, покращити інвестиційний клімат, посилити державну підтримку аграрного сектору, впроваджувати новітні технології та обладнання, використовувати ресурси більш економічно, диверсифікувати ринки збуту, адаптувати виробництво до зміни клімату та споживчих уподобань.

Ключові слова: аграрний бізнес, системні виклики, класифікація, шляхи подолання.

Navrotskiy O. Systemic challenges in agricultural business: classification and ways to overcome them

The agricultural business of Ukraine faces numerous systemic challenges that require complex and multifaceted solutions. It was determined that systemic challenges negatively affect the stability and development of the agricultural sector of Ukraine, leading to a decrease in the profitability of the agricultural business, loss of competitiveness in world markets, and deterioration of the country's food security. The article proposes a classification of the systemic challenges of the agricultural business of Ukraine according to the following categories: economic (volatility of prices for agricultural products; rising prices for resources; lack of skilled labor; access to credit and financing), environmental (climate change; land degradation; environmental pollution; decrease in biodiversity), social (increasing inequality; migration from rural areas; lack of access to education and health care; changing food habits), political (instability of the political situation; imperfect legislation; corruption; trade barriers) and technological (introduction of new technologies; lack of digital literacy; cyber security). It was also determined that global, national, and local systemic challenges pose a significant threat to the stability and development of agricultural businesses in Ukraine. Classification of systemic challenges in agricultural business requires a complex and systematic approach to their solution. Meeting these challenges requires a coordinated effort by government, the private sector, and academia. Establishing a constructive and productive dialogue between government and business structures in the field of agribusiness development will ensure a joint solution to business development issues. Ways to overcome systemic challenges are proposed, in particular: implement land reform, modernize agricultural infrastructure, improve the investment climate, strengthen state support for the agricultural sector, introduce the latest technologies and equipment, use resources more economically, diversify sales markets, adapt production to climate change and consumer preferences.

Keywords: agricultural business, systemic challenges, classification, ways to overcome.

Постановка проблеми. Аграрний бізнес супроводжується системними викликами, які є надзвичайно поширеними та викликають серйозні наслідки для учасників ринку і споживачів. Такі виклики впливають на ланцюги постачання, при-

зводячи до значущих економічних та фінансових втрат, а відтак до тимчасової недостатності продовольства, створюючи проблеми для мільйонів сімей у країнах, які розвиваються, що може зумо-

вити шоків реакції та відновлення в циклі бідності. Зміни клімату поглиблюють цей процес, збільшуючи нестабільність погодних умов. Тому доцільно класифікувати системні виклики та запропонувати шляхи їх подолання, адже ефективне управління ними є ключовим для стимулювання економічного росту, підвищення продовольчої безпеки та зменшення рівня бідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення системних викликів аграрного бізнесу, який є одним із ключових напрямів розвитку економіки України, – актуальне завдання для науки та практики. Таку тематику досліджувало багато науковців. Зокрема Бондар Т., Швед В., Кулакова С. [3], Бойко Л. та Бойко В. [1; 2] висвітлили виклики українському агровиробнику в умовах війни та запропонували шляхи їх подолання. Тарасевич Н. [6] визначив проблеми у системі ефективного ризик-менеджменту – брак кваліфікованих кадрів, низька корпоративна культура, слабкий розподіл повноважень колегіальних органів та слабкі методики кількісної оцінки банківських ризиків. Савицький Е. [5] досліджував особливості інноваційної діяльності провідних агрохолдингів України та визначив необхідність підвищення інноваційності підприємств агробізнесу.

Поділяючи думку науковців щодо дослідження системних ризиків, акцентуємо увагу на необхідності їх класифікації та визначенні шляхів подолання.

Постановка завдання. Наше завдання – розробити класифікацію системних викликів в аграрному бізнесі та запропонувати шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Системні виклики – це комплексні та взаємопов'язані проблеми, які загрожують стійкості й розвитку бізнесу, зокрема аграрного. Основними характерними ознаками системних викликів є: складність, адже останні мають складну структуру та передбачають безліч факторів; взаємопов'язаність (фактори, що обумовлюють системні виклики, взаємопов'язані та впливають один на одного); динамічність, що характеризується постійними змінами та еволюцією; непередбачуваність, оскільки системні виклики можуть бути неконтрольованими та складнопрогнозованими.

Системні виклики, з якими стикається аграрний бізнес, мають комплексний і багатогранний характер. Їхня класифікація важлива з кількох причин: по-перше, допомагає систематизувати наявні знання про системні виклики та краще зрозуміти їхню природу; по-друге, дає змогу визначити пріоритетні напрями роботи з подолання системних викликів та розробити ефективніші

стратегії управління ризиками, по-третє, створює спільну стратегію для обговорення системних викликів та сприяє кращій комунікації між різними зацікавленими сторонами, а також виявляє прогалини у знаннях про системні виклики та стимулює здійснення подальших досліджень у цій сфері.

На рис. подано класифікацію системних викликів аграрного бізнесу.

За характером впливу їх можна поділити на п'ять основних категорій: економічні, екологічні, соціальні, політичні та технологічні.

Ризики економічного характеру пов'язані з такими факторами, як:

1) волатильність цін на сільськогосподарську продукцію зумовлена низкою чинників, таких як погодні умови, зміни попиту та пропозиції, політичні події, спекуляції на біржах, що у свою чергу провокує значну мінливість ціни продукції та призводить до значних фінансових втрат для аграрних підприємств;

2) зростання цін на ресурси, такі як добрива, пестициди, паливо, транспортні послуги. Це зростання цін призводить до збільшення витрат аграрних підприємств, що може негативно позначитись на їхній рентабельності;

3) брак кваліфікованої робочої сили, яка зумовлена низьким рівнем оплати праці в аграрному секторі, відпливом кваліфікованих кадрів до інших галузей економіки, старінням сільського населення;

4) доступ до кредитів та фінансування. Аграрні підприємства часто стикаються з труднощами під час отримання кредитів та іншого фінансування, що негативно позначається на їхній здатності інвестувати в нові технології, розширювати виробництво та підвищувати конкурентоспроможність.

Аграрний сектор України, роблячи значний внесок у національну економіку, зіштовхується з екологічними ризиками, які суттєво впливають на його стійкість та довгостроковий розвиток. Це ризики системного характеру, адже їхні наслідки можуть бути масштабними та мати довгострокові наслідки. Зокрема вітрова та водна ерозія ґрунту – одна з найсерйозніших проблем в Україні, що призводить до втрати родючості ґрунту, зниження врожайності та забруднення водойм; застосування хімічних добрив, пестицидів та інших агрохімікатів викликає забруднення ґрунту важкими металами, пестицидами та іншими шкідливими речовинами, що негативно позначається на здоров'ї людей та екосистеми; інтенсивне ведення сільського господарства призводить до знищення природної структури ґрунту та загибелі ґрунтових

організмів, що негативно позначається на його родючості та екологічних функціях; стічні води з агропромислових комплексів містять велику кількість хімічних добрив, пестицидів, продуктів життєдіяльності тварин та інших забруднювальних речовин, які можуть призвести до забруднення водойм, евтрофікації та загибелі водних організмів; нітрати та інші хімічні речовини, що вививаються з ґрунту, забруднюють ґрунтові води, роблячи їх непридатними для споживання та

зрошення; розширення сільськогосподарських угідь призводить до знищення природних екосистем, таких як ліси, луки та водно-болотні угіддя, а це негативно впливає на біологічне різноманіття та екосистемні послуги; інтенсивне використання пестицидів призводить до загибелі бджіл та інших запилювачів; зміна середовища існування та забруднення провокує зникнення видів рослин і тварин, що негативно впливає на екосистеми та біологічне різноманіття.

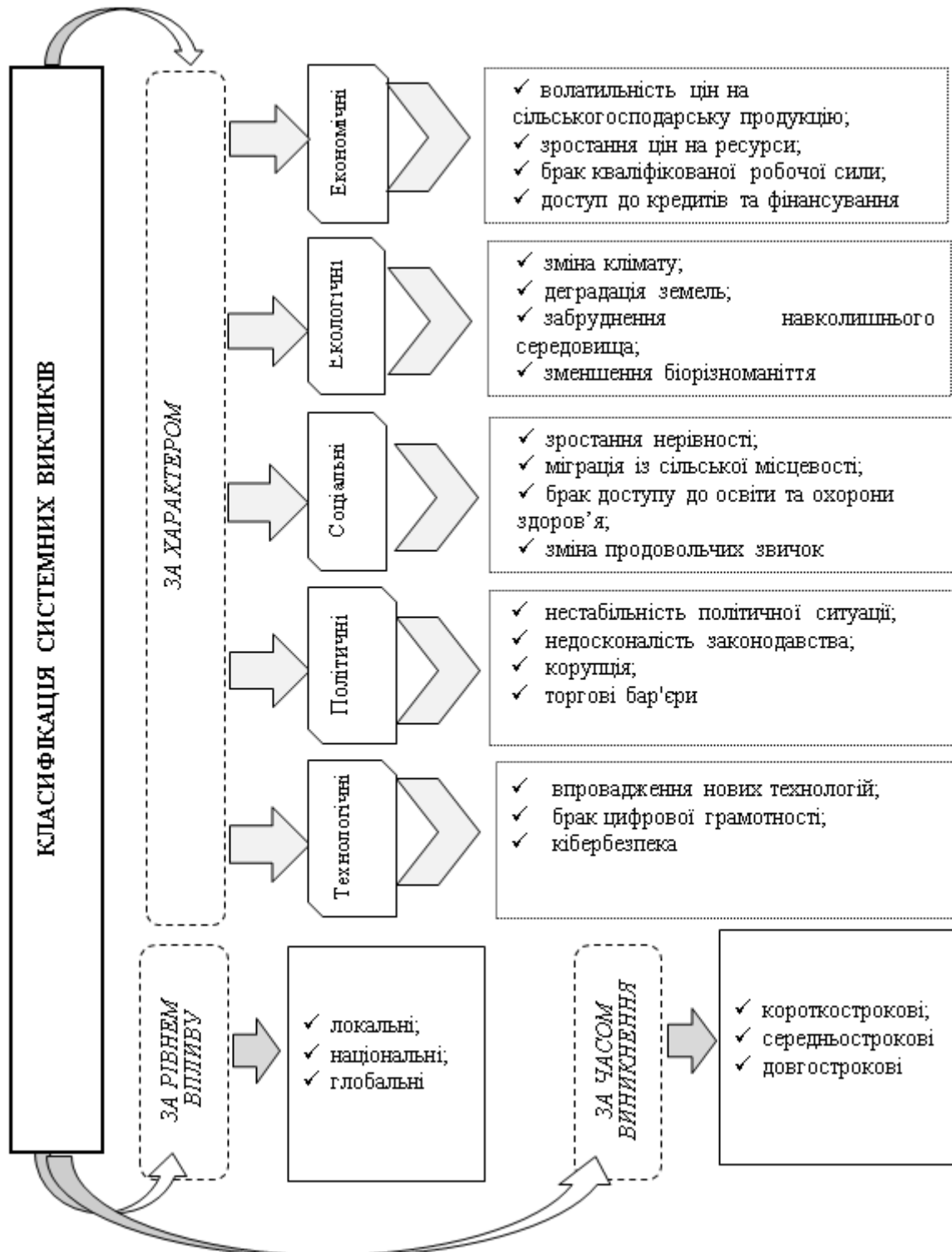

Рис. Класифікація системних викликів

До соціальних викликів належать:

- низький рівень життя на селі, високий рівень безробіття та еміграція сільського населення, що призводить до браку робочої сили та погіршення умов життя в сільській місцевості;
- концентрація земельних ресурсів у руках обмеженого кола агрохолдингів, яка призводить до соціальної напруженості та конфліктів;
- недосконала система соціальних гарантій для працівників аграрного сектору, як результат – погіршення їхнього добробуту та мотивації до праці;
- недосконала система освіти та підготовки кадрів в аграрному секторі, що призводить до браку кваліфікованих кадрів та погіршення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Серед найпоширеніших політичних викликів варто виокремити:

✓ політичну нестабільність та зміни урядових курсів, що супроводжуються невизначеністю та ризиками для аграрного бізнесу;

✓ високий рівень корупції, що зумовлює неефективне використання бюджетних коштів, несправедливу конкуренцію та погіршення інвестиційного клімату;

✓ недосконала система державного регулювання аграрного сектору, що спричинює бюрократичні бар'єри, неефективне використання ресурсів та погіршення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Важливо зауважити, що соціальні та політичні системні ризики аграрного бізнесу тісно пов'язані між собою.

Аграрний сектор України стикається з низкою системних ризиків, пов'язаних із технологічним прогресом:

✓ недосконале використання нових технологій, зокрема низький рівень впровадження нових технологій, недоступність нових технологій; неготовність до нових технологій;

✓ кібербезпека – кібератаки, використання шкідливого програмного забезпечення; витік даних;

✓ швидкий розвиток технологій – застарівання технологій, необхідність постійних інвестицій, складність вибору нових технологій.

Технологічні системні ризики аграрного бізнесу динамічні та постійно змінюються. Для того, щоб залишатися конкурентоспроможними, аграрним підприємствам необхідно постійно стежити за розвитком нових технологій, оцінювати ризики та впроваджувати нові рішення, які відповідають їхнім потребам.

Розглядаючи класифікацію системних викликів за рівнем впливу, варто зауважити, що

аграрний сектор України – один з найважливіших стовпів економіки країни, який забезпечує продовольчу безпеку, робочі місця та значний внесок у ВВП, тому такі виклики негативно позначаються на його стійкості та розвитку. Серед основних глобальних викликів – зміна клімату, яка призводить до екстремальних погодних явищ, таких як посухи, повені та урагани, що можуть значно пошкодити врожаї та зашкодити худобі; глобальні ціни на продовольство різко коливаються, що робить ведення бізнесу для українських фермерів непередбачуваним; зростання жорсткої конкуренції з боку інших країн-експортерів продовольства, таких як США, Бразилія та Аргентина. Щодо національних системних викликів, то слід виокремити політичну нестабільність в Україні, котра призводить до невизначеності та ризиків для аграрного бізнесу; труднощі в отриманні доступу до кредитів та інших форм фінансування, а також недосконала транспортна та логістична інфраструктура, а відтак – ускладнений та дорожчий експорт продовольства. До локальних системних викликів належать деградація ґрунту (призводить до зниження врожайності), брак кваліфікованої робочої сили та слабкі ланцюги постачання.

Отже, глобальні, національні та локальні системні виклики становлять значну загрозу для стійкості та розвитку аграрного бізнесу України.

Класифікуючи системні виклики в аграрному бізнесі, розуміємо, що вони потребують комплексного та системного підходу до їхнього вирішення. Для подолання цих викликів необхідні скоординовані зусилля з боку уряду, приватного сектору та наукових кіл. Налагодження конструктивного та продуктивного діалогу між владними та бізнесовими структурами у сфері розвитку агробізнесу забезпечуватиме спільне вирішення проблем розвитку бізнесу [4].

Розвиток кооперації та агрохолдингів, страхування ризиків, інвестиції в освіту та перепідготовку кадрів, доступ до кредитів та державна підтримка – це лише деякі інструменти для подолання економічних викликів.

Основними етапами подолання екологічних викликів є впровадження сталих практик землеробства, збереження та відновлення земельних ресурсів, заходи щодо зменшення забруднення та збереження біорізноманіття.

Зменшення нерівності, розвиток сільської місцевості, покращання доступу до освіти та охорони здоров'я, пропаганда здорового харчування – це ключові завдання для подолання соціальних викликів.

Щоб нівелювати політичні виклики, необхідно створити сприятливий політичний клімат,

удосконалити законодавство, ліквідувати корупцію, сприяти вільній торгівлі.

Щодо технологічних викликів, то важливі державна підтримка інновацій, розвиток цифрової інфраструктури, підвищення цифрової грамотності та забезпечення кібербезпеки.

Сьогодні в Україні є великі перспективи досягнути нових успіхів та можливість значно зміцнити свої позиції у світі. Для реалізації окреслених планів український агробізнес має чітко усвідомити, що без впровадження інновацій та сучасних технологій неможливий стабільний розвиток сільського господарства [1].

Варто зауважити, що 2024 рік для аграрного сектору України буде складним, але не безперспективним. Збережеться тенденція до оптимізації технологій вирощування, що може призвести до жорстокої економії або навіть відмови від вирощування певних культур. Зростання цін на ресурси та послуги додатково ускладнить ситуацію для аграріїв. У таких умовах важливо відповідально підходити до вибору сівозміни, культури, гібрида й технології вирощування.

Однак, незважаючи на виклики, аграрний бізнес України має й значний потенціал. Наша країна володіє родючими землями та сприятливим кліматом, що дає змогу вирощувати якісну сільськогосподарську продукцію. Тому основне завдання для всіх учасників ринку – далі працювати, сіяти й обробляти землю, вирощуючи найкращий у світі соняшник і зерно, й тим самим роблячи свій внесок у продовольчу безпеку світу.

Висновки. Аграрний бізнес України зіштовхується з численними системними викликами, які потребують комплексного та багатогранного вирішення.

Запропоновано класифікацію системних викликів аграрного бізнесу України за такими категоріями: економічні, екологічні, соціальні, політичні та технологічні. Також визначено, що

глобальні, національні та локальні системні виклики становлять значну загрозу для стійкості та розвитку аграрного бізнесу України.

Подолання системних викликів аграрного бізнесу України потребує системного підходу, який охоплює скоординовані зусилля з боку уряду, приватного сектору та наукових кіл.

Бібліографічний список

1.Бойко В., Бойко Л. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № (41). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27>.

2.Бойко Л., Бойко В. Сучасний стан агробізнесу в Україні та його ревіталізація у післявоєнний період. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. 16. С. 55–61. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.7>.

3.Бондар Т. В., Швед В. М., Кулакова С. Ю. Ризики та перспективи розвитку аграрного бізнесу України в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6431> (дата звернення: 17.04.2024).

4.Лазарева О. В., Мась А. Ю., Борисевич К. Ю. Орієнтири розвитку агробізнесу в системі управління земельними ресурсами в Європі та Україні. *Агросвіт*. 2022. № 2. С. 3–9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.2.3>.

5.Савицький Е. Сучасні реалії інноваційного розвитку підприємств агробізнесу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № (31). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-56>.

6.Тарасевич Н. В. Концептуальні підходи до визначення економічної сутності агробізнесу у міжнародному аспекті. *Modern Economics*. 2021. № 28. С. 134–139. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V28\(2021\)-19](https://doi.org/10.31521/modecon.V28(2021)-19).

Стаття надійшла 19.04.2024